Izcila personība Latvijas Baznīcas vēsturē

Prāvests Pēteris Smelters (1868 - 1949)

Jānis Broks

Pētera Smeltera vārds Latgales kultūras vēsturē visvairāk tiek saistīts ar novada folkloras vākšanu.

Jau bērnībā P.Smelters bija iemīlējis dziesmas, kaut pats nebija dziedātājs. Kādreiz Miķelim Dukaļskim viņš teicis, ka vislielākais prieks viņam esot dzirdēt tautas dziesmu dziedāšanu. Galveno ierosmi šo dziesmu krāšanai tomēr viņam un viņa laikabiedram Fēliksam Laizānam ir devusi vienošanās pie Franča Trasuna 1889.gada vasarā, kaut gan viņš tās ir sācis pierakstīt jau pirms šīs tikšanās.

P.Smeltera bērnība un jaunība vēl saistās ar laiku, kad visumā Latgales zemnieka bērnam tikt pie augstākās izglītības, kā liecina M.Dukaļskis, ir iespējams vienīgi tajā gadījumā, ja labvēlīgs garīdznieks sniedz palīdzīgu roku.

Arī Pēterim Smelteram kā vienam no septiņiem bērniem tikai deviņu hektāru saimniecības īpašnieka ģimenē Varakļānu pagasta Kokaros nebūtu nekādu izredžu uz mācībām augstākās skolās, ja viņam negadītos labvēlis Varakļānu vikāra un pēc tam Ciskādu draudzes prāvesta Jāzepa Kovaļevska personā, kura saimniecībā strādāja Pētera Smeltera vecākā māsa.

Jau bērnībā dabūjis lasīt vienā otrā no pārnovadiem nejauši iekļuvušā laikraksta numurā ziņas par gara vēsmām, kādas strāvo Vidzemē un Kurzemē, P.Smelters ar Varakļānu apvidus cilvēkiem raksturīgo tieksmi pēc gara dzīves lielākiem plašumiem semināra laikā blakus studijām lasa pārnovadu latviešu literatūru, cītīgi krāj Latgales folkloras materiālus un modina interesi par latviešiem arī semināra citu tautību audzēkņu vidū.

Viņš pats jau vecumdienās stāstīja: «Atceros, ar kādu sajūsmu mazajam latviešu pulciņam lasīju Rīgas latviešu biedrības Zinību komisijas izdotos rakstus, bet sevišķi mūsu domas un jūtas spārnoja Pumpura «Lāčplēsis». Vēlāk blakus vispārējai semināra bibliotēkai nodibinājām arī īpašu latviešu bibliotēkas nodaļu, kur savācām grāmatas gan literāriska, gan zinātniska satura, kādas mums tikai bija pieejamas. Izrakstījām arī «Baltijas Vēstnesi» un citus laikrakstus... Bez tam es un daži citi kolēģu vidū kļuvām par latviešu valodas profesoriem, jo pasniedzām arī cittautiešiem latviešu valodas stundas...»

Šai laikā P.Smelters vāc arī visus pieejamos latviešu katoļu garīgos rakstus. Tāpēc vēl vecumā viņš savā bibliotēkā var uzrādīt gan dominikāņa Simforiana Mieleško biezo spredikļu grāmatu vidusdialektā, gan pašu latgaļu veco garīgo izdevumu eksemplārus, gan rokrakstus.

Jau ap 1887.gadu P.Smelters ir iesūtījis «Mājas Viesim» kādu anekdotisku gabaliņu un tādā veidā kā pirmais no Latgales latviešiem atradis kontaktu ar pārnovadu latviešu presi. Pēc semināra beigšanas viņš aizsūta dažas ziņas no Līvāniem laikrakstam «Balss» un savus dzejoļus un tautasdziesmas kurzemnieka Jāņa Šteinberga «Katoļu māju kalendāram», kas tiek iespiests ar latīņu burtiem un vēlāk arī daļēji vai dažreiz pat pilnīgi latgaļu dialektā, tāpēc ar garīdznieku atbalstu rod Latgalē samērā daudz lasītāju.

Kalendāra 1898.gadam galavārdā J.Šteinbergs, pateikdamies vairākiem garīdzniekiem par kalendāra atbalstīšanu, kā pirmo nosauc priesteri P.Smelteri Dagdā, kas «daudz un dažādi strādājis un pūlējies pie šī kalendāra...»

Dziļš patriotisms skan P.Smeltera dzejolī «Tāvu zeme»:

Tāvu zeme dōrgō,
Cik tu mīla maņ!
Kur lai dziedams dzan
Mani dzeives jyuras viļņs,
Tu arvīn maņ prōtā,
Tu ikš munas sirds.
Kai cytaidi byut tam ari?
Kas jau tevi aizmērst var:
Atstōj guļbi perekļus,
Skrīn aiz jyurom svešūtnē,
Bet kai tik nōk uz vosoru,
Myusu putni otkon te.
Vysas upes, vysi strauti,
Kas nu jyuras izaceļ,
Kai pi mōtes bārni jautri,
Teciņ attak, sasaslej.
Lab yudiņam jyureņā,
Mums sovejā dzimtinē.

Ļoti labi toreizējo Latgali un paša P.Smeltera centienus raksturo viņa dzejolis «Calmōjs», kas pirmo reizi iespiests 1896.gada žurnālā «Austrums», proti:

Nūskumis lyukojūs
Myusejūs calmōjūs:
Kur nakur dyumi kyup,
Kur nakur sōrti stōv:
Kaids zyrgāns, zōli
plyukdams, pūkš,
Būmi slaistōs, certīns byukš.
Gryuts tur dorbs,
Gryuts tur laiks, -
Bet cīteigs esi,
Calmulauz!
Svīdrim sveisti tagad gan,
Bet byus tok calmim gols,
Un tur, kur tagad leidums lyuzs,
Tī tev gorda maize byus.
Esi cīteigs, strōdoj spari,
Nabādoj, uz pavasari
Tur tu sēsi lynu dryvu,
Jimsi naudu sovu pyuļu.

Dieva svētums ir neizmērojams, cilvēka svētums ir Dieva atspulgs

Cik vīn vari, strīodoj spari,
Tovu dorbu atzeis bārni,
Izteiks tevi tovi sābri, -
Cik vīn vari, pyulīs spari!
Lauz, ak, lauz,
Calmulauz!

Pēc iespiestā vārda brīvības atgūšanas P.Smelters iesūta Fr. Trasuna vadītajam laikrakstam «Auseklis», kā pats saka, mazus ziņojumus no Andrupenes, parakstīdams tos ar pseidonīmu «Nūvārotojs», un palīdz dažam ar kāda rakstiņa nodošanu «Dryvai».

Vēl vecumā viņš atzīst: «Es nekāroju palikt par rakstnieku. Nebija arī diezcik vaļas tiem darbiem. Vēl jāsaka, ka gandrīz visu mūžu biju pavājas veselības. Bet par visām lietām skolas neatļāva nodoties literatūrai.»

Tomēr bez publicējumiem P.Smelteram no jaunības dienām rokrakstā ir palikušas atmiņas par nacionālās atmodas laiku un tautas garamantu vākšanu Latgalē.

Folkloras, īpaši tautasdziesmu vākšanā, P.Smelteram, kā viņš pats liecina, visražīgākie ir bijuši semināra un vikāra gadi.

1894.gada pavasarī iesvētīts par priesteri, viņš vispirms strādā par vikāru Līvānos, bet 1895.gadā tiek pārcelts uz Pēterpili par Sv. Katrīnas baznīcas vikāru. Pēterpilī, uzzinājis, ka baznīcas tuvumā dzīvo «Latvju Dainu» izdevējs Henrijs Visendorfs, viņš tūlīt ar to nodibina sakarus un sāk sagatavot paša savāktās tautasdziesmas nosūtīšanai Krišjānim Baronam.

P.Smelters par to stāsta: «Bez liekas kavēšanās sāku pārrakstīt savas sakrātās tautas dziesmas Visendorfa norādītā kārtībā. Pārrakstītās burtnīcas, zināms, pa daļām, Visendorfs tad sūtīja K.Barona tēvam. Tad vēl gadījās, ka manas mātes brāļa dēls Izidors Ikaunīks arī uzturējās Pēterburgā, gaidīdams vietu. Dzīvodams pie manis, viņš palīdzēja pārrakstīt prāvos dziesmu krājumus. Nu vairs neaprobežojāmies ar tām vien dziesmām, kas bija manis paša sakrātas, bet pieprasīju no sava drauga Fel. Laizāna, lai viņš piesūta arī savus krājumus. Piesūtīja. Un tad šis krājums tādā pašā kārtībā tika pārrakstīts un nosūtīts Barona tēvam. Kad dziesmas sāka iespiest «Latvju Dainās», par galveno korektoru biju es; bet arī Visendorfs ļoti interesējās par latgaliešu tautas dziesmām un izloksni. Tāpēc es ar viņu gandrīz visas pārrakstītās dziesmas pārlasījām kopīgi gan manā, gan viņa dzīvoklī, pat viņa veikalā «Gostinij dvorā». Es uzaicināju arī savus pazīstamos tautiešus krāt un iesūtīt tautas dziesmas. Daži atsaucās un iesūtīja, piem., K.Skrinda, J.Aizpurītis, A.Ancāns, N.Eidorts, A.Daugulis, A.Graudumnīks, E.Krustāns.»

Tāpēc jau «Latvju Dainu» pirmajā sējumā ir teikts: «Caur Visendorfa kunga gādību mums pēdējā laikā pienākuši bagātīgi dziesmu krājumi (5000) no Vitebskas guberņas latviešiem turienes izloksnē. Kā galvenais krājējs godam pieminams priesteris P.Smelters.»

1897.gadā garīgā priekšniecība P.Smelteru pārceļ par vikāru uz Dagdu, bet pēc dažiem mēnešiem tādā pašā amatā uz Varakļāniem. Arī šinī laikā viņš turpina tautas dziesmu vākšanu un 1899.gadā, vēl pastāvot latgaļu iespiestā vārda aizliegumam, izdod J.Šteinberga apgādā nelielu grāmatiņu dialektā: «Tautas dzīsmu, pōsoku, meikļu un parunu vōceleite» ar 47 tautasdziesmām, divām pasakām, 188 mīklām un 183 parunām.

Latgales rakstu pazinējs un vērtētājs Viktors Mundurs - Skuja par šo grāmatiņu saka: «Tās ortogrāfija tuvināta Zinību komisijas izstrādātai rakstībai. No poliskās rakstības, kādā iznāca visas XIX gs. latgaliešu grāmatas, te vairs nav ne vēsts. «Vōceleiti» Rīgas cenzors, pareizticīgs, pārkrievots latvietis, atļāva iespiest kā zinātnisku izdevumu, lai gan tas bija domāts tautai un, pateicoties Latgales baznīckungiem, arī izplatījās visai plaši tautā.»

1900.gadā P.Smelters jau ir Andrupenes draudzes prāvests un darba slodzes dēļ vairs tautas dziesmas Kr. Baronam nesūta, bet pašu folkloras vākšanu nepārtrauc.

Latvijas brīvvalsts gados, strādādams par prāvestu Skaistā, P.Smelters nosūta Folkloras krātuvei divus rokrakstu sējumus ar tautas dziesmām un folkloristam Pēterim Šmitam, kas viņu Skaistā apciemo, nodod apmēram 20 pasakas. Folkloras krātuvē ir nonākuši pavisam vairāk nekā trīs tūkstoši P.Smeltera savākto folkloras objektu - visā lielajā vairumā tautasdziesmu «Latvju Dainās» ar viņa vārdu iespiestas pāri par 1500 dziesmas. Arī pie paša P.Smeltera vēl sirmā vecumā ir glabājies liels tautas dziesmu krājums rokrakstā. Visvairāk viņam tautasdziesmu pierakstīts Līvānos, Varakļānos, Sakstagalā, Krāslavā, bet pavisam tās vāktas no 26 Latgales draudzēm.

No 1908. līdz 1918.gadam P.Smelters strādā par prāvestu Raipolē. Tur viņš meklē atļauju un vāc līdzekļus jaunas baznīcas celšanai. Kā pats saka: «Sevišķi daudz pūļu bija jāpieliek pie atļaujas izgādāšanas būvēt baznīcu. «Ar lielām grūtībām atļauja tiek sadabūt, baznīca tiek uzcelta gandrīz līdz pusei, bet sākas karš un būves darbi ir jāpārtrauc. Latvijas brīvvalsts laikā to nobeidz prāvests Jānis Podlevskis.

Krievijā mostoties domai par tautu pašnoteikšanos, P.Smelters sirsnīgi aizstāv Latgales apvienošanos ar Vidzemi un Kurzemi. Šo domu pamatodams, viņš vēsturiskajā 1917.gada Rēzeknes kongresā saka: «Mēs esam viena tauta, mums vienādas iera-

Cieni un mīli savi Dievu, jo Viņš ir tavs Tēvs un Radītājs

Šas, viens gars, vienas asinis, arī valoda viena, kauču ar dažādām izloksnēm. Mums kopīgas tautas garamantas - tautasdziesmas.»

1918.gadā P.Smelters tiek pārcelts par prāvestu uz Dagdu, bet 1922.gadā uz Skaistu. Skaistā viņu sagaida draudzes mājas un saimniecības ēku celšanas darbi un baznīcas remonts, bet pēdējā draudzē - Sventē, uz kurieni P.Smelters pāriet 1933.gadā, viņam ir jācīnās par latviešu vārda tiesībām, jo tur vairums draudzes locekļu ir poļu tautības un orientācijas.

Līdz sirmam vecumam P.Smelters dzīvi reaģē uz visiem Latgales kulturālajiem pasākumiem.

Vēl 1934.gadā, kad tikko nodibinātā biedrība Latgales centrālais muzejs izsludina biedru pieņemšanu, arī P.Smelters uzskata par vajadzīgu iekļauties šīs biedrības sastāvā, un kad 1935.gadā Rēzeknē tiek rīkota pirmā plašākā Latgales grāmatu izstāde, viņš no savas bibliotēkas nodod eksponēšanai tādus unikālus materiālus kā vairāku garīdznieku spredikļu rokrakstus latviešu valodā laikā no 1851. līdz 1900.gadam, daudzas vecas grāmatas, Fr. Trasuna 1894.gadā sarakstītās gramatikas manuskriptus un P.Miglinīka dzejoļus. Tāpēc bibliogrāfe V.Seile, rakstīdama par retākajām un ievērojamākajām grāmatām šinī izstādē, starp to sagādātājiem min arī sirmā prāvesta P.Smeltera vārdu.

Latvijas valdība P.Smelteri par nopelniem ir apbalvojusi 1927.gadā ar Triju Zvaigžņu ordeni un 1938.gadā ar Nopelnu krustu.

V.Mundura vārdiem runājot, P.Smelters ir «liela personība, gaišs un izcili krietns vīrs. Šīm cēlajām rakstura īpašībā pievienojas lieli celmlauža darbi, kas veikti tad, kad citu darītāju gandrīz vēl nebija.»